

3.3

Persona dolls:

Ο αντισταθμιστικός ρόλος τους κατά των διακρίσεων

Μαγδαληνή Βίτσου

Νηπιαγωγός, ΜΑ ΠΤΠΕ Παν/μίου Θεσσαλίας

Αναστασία Αγτζίδου

Εκπαιδευτικός, ΜΑ ΠΤΠΕ Παν/μίου Θεσσαλίας

Η πολυπολιτισμική κοινωνία είναι μια πραγματικότητα. Η συνύπαρξη και συμβίωση διαφορετικών πολιτισμών στον ίδιο χώρο δεν είναι κάτι το καινούριο, είναι φαινόμενο παλαιό όσο και η ανθρωπότητα και αποτέλεσμα των πληθυσμιακών μετακινήσεων. Τα κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα που προκύπτουν από αυτές τις μετακινήσεις, γίνονται ολοένα και περισσότερο αντιληπτά και βιώνονται οξύτερα από τους ανθρώπους και τις κοινωνικές ομάδες. Παρουσιάζεται έτσι το φαινόμενο του κοινωνικού αποκλεισμού (Κογκίδου, Μαρβάκης, Τρέσσου, & Τσιάκαλος, 1997), που εμφανίζεται και στις σχολικές τάξεις, οι οποίες αποτελούν μικρές πολυπολιτισμικές κοινότητες.

Το σχολείο εμφανίζεται όχι μόνο να μην αναστέλλει τις αρχικές ανισότητες, αλλά να τις κάνει ακόμη μεγαλύτερες, δημιουργώντας και νέους αποκλεισμούς (Γκότοβος, 2002). Στα μεγάλα αστικά κέντρα και σε μικρές κοινότητες σε όλη την Ευρώπη, οι εκπαιδευτικοί όλων των βαθμίδων, ιδιαίτερα όσοι υπηρετούν στη δημόσια εκπαίδευση, βιώνουν διά μέσου των μαθητών και μαθητριών τους, τις αντιθέσεις, αντιφάσεις και ανακατατάξεις που συμβαίνουν στον κόσμο. Παιδιά που έχουν γεννηθεί σε άλλες χώρες, με μητρική γλώσσα διαφορετική από τη γλώσσα της χώρας που τους φιλοξενεί, με διαφορετικές συνήθειες και βιώματα, συνυπάρχουν στις σχολικές τάξεις με παιδιά που έχουν γεννηθεί και μεγαλώσει στη χώρα τους, και συχνά υφίστανται το ρατσισμό. Η ουσιαστική αντιμετώπιση τόσο των πρόδηλων, όσο και των συγκεκαλυμμένων εκδηλώσεων ρατσισμού σε βάρος παιδιών με διαφορετικό εθνοπολιτισμικό υπόβαθρο, απαιτεί τη συντονισμένη αλλαγή λανθασμένων αντιλήψεων και στερεοτυπικών πεποιθήσεων, στάσεων και συμπεριφορών. Για την επίτευξη των παραπάνω, απαραίτητη είναι η ανάπτυξη κατάλληλων στρατηγικών, εναλλακτικών διδακτικών μέσων και μεθόδων οργάνωσης της σχολικής τάξης, που προωθούν αποτελεσματικά το σεβασμό στη διαφορετικότητα, τη συλλογικότητα και την ισότητα των ευκαιριών για όλους (Παπαδημητρίου, 2000).

Μια καινοτόμα μέθοδος για την άρση των όποιων διακρίσεων, στερεότυπων ή εκδηλώσεων ρατσισμού έχουν βιώσει ή βιώνουν τα παιδιά, είναι και η χρήση της persona doll ως εκπαιδευτικού εργαλείου. Με αυτή, ο εκπαιδευτικός αποκτά τη δυνατότητα να καλλιεργήσει το σεβασμό στο διαφορετικό, το σεβασμό στον 'άλλο'. Σε γενικές γραμμές, μπορούμε να πούμε ότι η κούκλα, σε οποιαδήποτε μορφή της, λειτουργεί στα χέρια των παιδιών σαν προστατευτικό δίχτυ. Τα παιδιά έχουν τη δυνατότητα να βιώνουν μια άμεση σχέση με την κούκλα, 'σαν να ήταν ζωντανή', και ταυτόχρονα να έχουν πάντα το 'σαν' στο πίσω μέρος του μυαλού τους.

Οι κούκλες παιχνιδιού ρόλου (persona dolls) που βρίσκονται καθημερινά στις διάφορες γωνιές της τάξης, μπορεί οποιαδήποτε στιγμή να αλλάζουν όνομα, ταυτότητα, ηλικία, φύλο και οικογενειακό υπόβαθρο, καθώς το παιδί τις προσαρμόζει ανάλογα με το παιχνίδι του και τους κοινωνικούς ρόλους που δίνει σε κάθε αντικείμενο-παιχνίδι (Brown, 2001). Η χρήση της persona doll, όμως, επιτρέπει στα παιδιά να πειραματιστούν με πραγματικά γεγονότα της ζωής και -μέσα από τις επινοητικές δεξιότητες του παιχνιδιού και της επικοινωνίας- να επιλύσουν προβληματικές καταστά-

σεις. Οι κούκλες είναι 'αληθινές' για τα παιδιά, γιατί η ζωή και οι εμπειρίες των persona dolls αντανακλούν αυτές των ίδιων των παιδιών. Τις γνωρίζουν προσωπικά, συνδέονται με αυτές και ανταποκρίνονται θετικά απέναντί τους. Η φυσική και εικονική παρουσία της κούκλας αυξάνει το επίπεδο εμπλοκής των παιδιών στις ιστορίες. Ο εκπαιδευτής-χρήστης επωφελείται από τους διαλόγους που προκύπτουν καθημερινά, από την αλληλεπίδραση παιδιού-κούκλας, και έτσι προχωρά στην ανατροφοδότηση και δημιουργία μιας νέας ιστορίας ή τη συνέχεια μιας άλλης, με θέματα που άπτονται των ενδιαφερόντων των παιδιών (Jones & Mules, 1997).

Η προσέγγιση της persona doll στηρίζεται στις θεωρίες του Vygotsky (1934/1978) και του Bruner (1983). Ο πρώτος ισχυρίζεται ότι η μάθηση και ανάπτυξη των παιδιών ενισχύεται όταν αυτά αλληλεπιδρούν ενεργά με το περιβάλλον τους. Έχουν, δηλαδή, την ικανότητα να οικοδομούν γνώση για τον κόσμο τους μέσω του διαλόγου και της επικοινωνίας με τους ενήλικες και τα άλλα παιδιά. Στα πλαίσια αυτά, το παιδί αντιμετωπίζεται ως ένα κοινωνικό ον, του οποίου οι ικανότητες συνδέονται με τις αντίστοιχες των άλλων. Έτσι, στον όρο 'ζώνη επικείμενης ανάπτυξης' έρχεται να προστεθεί η 'ζώνη της πραγματικής ανάπτυξης', για να περιγράψει το τι πραγματικά καταφέρει ένα παιδί με την βοήθεια των άλλων. Όπως τονίζει και ο Vygotsky, "ό,τι μπορεί να καταφέρει ένα παιδί σήμερα με την βοήθεια και την συνεργασία, είναι ό,τι αύριο θα καταφέρει μόνο του" (σ. 31). Ο ρόλος του ενήλικα είναι να ενθαρρύνει τη μάθηση και την ανάπτυξη πέρα από τα συγκεκριμένα για την ηλικία του παιδιού επίπεδα γνώσης, αλλά και να του δώσει υποστήριξη όταν έρχεται αντιμέτωπο με προβληματικές καταστάσεις. Οι εκπαιδευτές-χρήστες της persona doll λειτουργούν ως διαμεσολαβητές, ώστε τα παιδιά να εκφράζουν τα συναισθήματά τους και να διευρύνουν το γνωστικό τους επίπεδο.

Ανάλογα, ο Bruner (1983) υποστηρίζει ότι η γνωστική ανάπτυξη ενισχύεται όταν δίνουμε στα παιδιά ευκαιρίες να αναπτύξουν δημιουργικούς τρόπους σκέψης σε φαντασιακές καταστάσεις. Εισήγαγε τον όρο 'σκαλωσιά' (scaffolding), για να περιγράψει το ότι η σταδιακή καθοδήγηση που προσφέρουμε στα παιδιά, τα βοηθά να προχωρήσουν μόνο τους ένα βήμα μπροστά. Είναι μια διαδικασία που περιλαμβάνει ανοιχτού τύπου ερωτήσεις, καθοδήγηση, ενθάρρυνση των παιδιών να χρησιμοποιούν διαφορετικές προσεγγίσεις, αλλά και δοκιμές. Αυτό ακριβώς συμβαίνει και με τη χρήση της persona doll. Η βοήθεια προσαρμόζεται στην παρούσα κατάσταση του παιδιού, με σκοπό όμως η υποστήριξη μας σταδιακά να περιορίζεται, μέχρις ότου να ανταπεξέλθει μόνο του στην εκάστοτε περίπτωση.

Όταν αφηγούμαστε ιστορίες με την persona doll, ενθαρρύνουμε και σεβόμαστε την πολιτισμική και γλωσσική κληρονομιά κάθε παιδιού και σεβόμαστε όλες τις γλώσσες. Η persona doll έχει τη δική της ιστορία, ενδυναμώνει τα παιδιά, είναι το 'τέλειο όχημα', που οδηγεί στην ενσυναίσθηση (Brown, 2001). Μέσα από την απόκτηση ταυτότητας, το δεσμό τους με τις κούκλες, αλλά και την εμπλοκή τους στις ιστορίες, τα παιδιά μπορούν να νιώσουν τα αισθήματα των άλλων, να σεβαστούν εκείνους που διαφέρουν, να υιοθετήσουν μια τρυφερή στάση, να είναι υποστηρικτικά και ευαίσθητα. Οι κούκλες persona, ή κούκλες με ταυτότητα, τα οδηγούν στην ενεργό εκμάθηση της ποικιλομορφίας, μέσω της ιστορίας και της συζήτησης. Εμείς, οι εκπαιδευτικοί, φέρουμε από πλευράς μας την ευθύνη για ενεργητική προσπάθεια, για να διατηρήσουμε το όραμα ζωντανό και να μεγαλώσουν τα παιδιά χωρίς ρατσισμό, στερεότυπα και εμμονές (Smith, 2005, 2006).

Χαρακτηριστικά της persona doll

Οι συγκεκριμένες κούκλες μοιάζουν πολύ με παιδιά προσχολικής ηλικίας. Έχουν ύψος γύρω στα 75εκ., μπορούν να είναι αγόρια ή κορίτσια, οποιασδήποτε καταγωγής

ή χρώματος. Κάθε κούκλα έχει προσωπική ταυτότητα, όπως και τα παιδιά στη τάξη. Έχει οικογένεια, ζει σε συγκεκριμένη πόλη/χωριό και διαμέρισμα, έχει συγκεκριμένους φίλους και αυτά τα στοιχεία δεν αλλάζουν. Οι ταυτότητες δημιουργούνται στην αρχή της σχολικής χρονιάς -και αφού πρώτα ο εκπαιδευτικός γνωρίσει όλα τα παιδιά της τάξης- ώστε να ανταποκρίνονται στα φυσικά χαρακτηριστικά, στις ταυτότητες, στον τρόπο και στις ιδιαίτερες συνθήκες ζωής των παιδιών αυτής της ομάδας. Η δημιουργία του χαρακτήρα, αλλά και της εμφάνισης της κούκλας έχει πολύ μεγάλη σημασία. Πρέπει να σκεφτούμε ποια στοιχεία διαφορετικότητας υπάρχουν στην ομάδα μας, έτσι ώστε, μέσω της κούκλας, να μας δοθεί η ευκαιρία να μιλήσουμε για αυτές τις διαφορές. Στην αρχή, οι κούκλες μπορούν να 'επισκέπτονται' τμηματικά την τάξη (μια κάθε φορά) και σιγά-σιγά να συμπληρώσουμε τη συλλογή. Απαραίτητο είναι να υπάρχουν τόσο αγόρια, όσο και κορίτσια-κούκλες, αφού υπάρχει περίπτωση να έχει διαμορφωθεί μια στερεοτυπική αντίληψη. Μέσα, λοιπόν, από τις προσωπικότητες που δημιουργούμε, 'κλονίζουμε' τα στερεότυπα φύλου, όπως, για παράδειγμα, το να παίζουν μόνο τα κορίτσια με το κουκλόσπιτο. Βέβαια, οι κούκλες πρέπει να συγκινούν όχι μόνο τα παιδιά, αλλά και τους ίδιους τους εκπαιδευτές-χρήστες. Πρέπει να θεωρούν τις κούκλες 'φίλους', ανθρώπους για τους οποίους νοιαζόμαστε πολύ.

Για τη δημιουργία της ταυτότητας κάθε κούκλας, χρειάζεται να λαμβάνονται υπόψη συγκεκριμένες παράμετροι, όπως: (α) τα φυσικά χαρακτηριστικά της ομάδας στην οποία απευθυνόμαστε (ποιες φυλετικές ομάδες εκπροσωπούνται, αν υπάρχει ποικιλομορφία ως προς το χρώμα μαλλιών και ματιών, αν υπάρχουν άτομα με ειδικές ανάγκες), (β) οι εθνοτικές και πολιτισμικές ομάδες που εκπροσωπούνται στην τάξη, (γ) η κοινωνικοοικονομική θέση αυτών των ομάδων (ο εκπαιδευτικός πρέπει να προσέξει ιδιαίτερα το ζήτημα της κοινωνικοοικονομικής θέσης των οικογενειών, να γνωρίζει την επαγγελματική κατάσταση των γονέων, καθώς και αν υπάρχουν οικογένειες με μέλη άνεργα, άστεγα ή που αντιμετωπίζουν οικονομικές δυσκολίες), (δ) η δομή των οικογενειών από τις οποίες προέρχονται τα παιδιά (μονογονεϊκές, πολυμελείς, πυρηνικές, κ.λπ.), και (ε) οι προτιμήσεις των παιδιών, δηλαδή, τι επιθυμούν να κάνουν στο σχολείο και το σπίτι, ποιο είναι το αγαπημένο τους παιχνίδι, φαγητό, ζωάκι κ.λπ., ποιος είναι ο καλύτερός τους φίλος.

Οι κούκλες, λοιπόν, θα πρέπει να ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα (Brown, 2001) και, επίσης, να έχουν συγκεκριμένο χώρο στη τάξη, ενδεχομένως εκεί απ' όπου μπορούν να 'παρακολουθούν' τα δρώμενα στην αίθουσα. Επειδή, όμως, η κούκλα επισκέπτεται τα παιδιά, είναι προτιμότερο να βρίσκεται στο ντουλάπι εκείνου που τη χρησιμοποιεί, για να τη βλέπουν μόνο όταν τους επισκέπτεται. Ο εκπαιδευτής δίνει ένα όνομα στη κούκλα, το οποίο ταιριάζει με τις προσωπικότητες και το πολιτισμικό υπόβαθρο των παιδιών της συγκεκριμένης ομάδας. Είναι προτιμότερο να εισαχθεί πρώτα ένα αγόρι-κούκλα, για να προσεγγιστούν αγόρια τα οποία θέλουν να διατηρήσουν μια πιο έμφυλη στάση. Συστήνουμε την κούκλα στα παιδιά και εξηγούμε ότι θα μιλάμε εμείς για λογαριασμό της, γιατί είναι αρκετά ντροπαλή ή πολύ θυμωμένη για να μιλήσει. Με την πρακτική αυτή, τίθενται σημεία έντονου προβληματισμού, αργότερα όμως, όταν πια δημιουργηθεί δεσμός με την κούκλα, ίσως είναι καλύτερο να μην συνεχίζουμε να τη χαρακτηρίζουμε ως ντροπαλή. Εναλλακτικός τρόπος εισαγωγής είναι να πούμε στα παιδιά ότι η κούκλα είναι παιδί, σαν και εκείνα, κάνοντάς τους παράλληλα ερωτήσεις, όπως: "Είναι η κούκλα ζωντανή;", "Αναπνέει;", "Τρώει;", "Γελάει και κλαίει;". Στη συνέχεια διαπιστώνουμε ότι είναι κούκλα και πως δεν μπορεί στην πραγματικότητα να μιλήσει, θα προσποιηθούμε όμως ότι μιλάει.

Έτσι, μετά την εισαγωγή της, ξεκινά στον 'κύκλο' μια ιστορία, απλή και σύντομη στην αρχή, με σκοπό να γνωρίσουν τα παιδιά την κούκλα και να γίνουν φίλοι μαζί της. Σταδιακά, οι ιστορίες αυξάνονται σε διάρκεια, εισάγονται περισσότερες λεπτο-

μέρειες, αλλά και ερεθίσματα για συζήτηση. Έτσι, από τις επόμενες συναντήσεις και έπειτα -και ειδικά στις περιπτώσεις που η ιστορία είχε ιδιαίτερη συναισθηματική επίδραση ή αντανάκλυνε κάποια δύσκολη, προσωπική κατάσταση- τα παιδιά αρχίζουν να ταυτίζονται με την κούκλα, που γίνεται ο αγαπημένος και έμπιστος τους φίλος. Με ανοιχτού τύπου ερωτήσεις, ο ειδικός εκμαιεύει διάφορες πληροφορίες και ενθαρρύνει τα παιδιά να προβληματιστούν, αλλά και να εκφράσουν τα συναισθήματά τους. Σημαντική, επίσης, είναι και η χρήση της 'σιωπής' (Lynch & Hanson, 1998), η οποία μπορεί να αποκαλύψει πολλά στοιχεία για το πώς αισθάνονται τα παιδιά.

Οι ιστορίες χτίζονται η μια επάνω στην άλλη: σταδιακά και με ανοιχτού τύπου ερωτήσεις, ο εκπαιδευτής εκμαιεύει πληροφορίες για προβληματικές καταστάσεις που έχουν βιώσει τα παιδιά, επωφελείται από τους διαλόγους που προκύπτουν καθημερινά και προχωρά στην ανατροφοδότηση και τη δημιουργία μιας νέας ιστορίας ή τη συνέχεια κάποιας άλλης. Πρωταρχικός στόχος είναι τα παιδιά να ονομάσουν τα αισθήματα της κούκλας, να τη συναισθανθούν και να τη συμβουλευθούν, βοηθώντας έτσι το ίδιο τους τον εαυτό. Τα παιδιά χαίρονται να δίνουν τις συμβουλές τους στις κούκλες, μέσα από αναφορές στις δικές τους εμπειρίες και πράξεις. Και η κούκλα, με το να τα ευχαριστεί για τις συμβουλές τους, ενισχύει και τονώνει την αυτοπεποίθησή τους και ταυτόχρονα τους δημιουργεί ασφάλεια μέσα στην συγκεκριμένη ομάδα. Το τέλος της ιστορίας, όπως και η αρχή, πρέπει να είναι σύντομο και απλό, και να προτείνει την κατάλληλη -αν όχι τέλεια- λύση, λέγοντας στα παιδιά τι αποφάσισε τελικά να κάνει η κούκλα. Ακόμη όμως και στις περιπτώσεις που η persona doll δεν φέρνει στην επιφάνεια 'δύσκολα' ζητήματα, τα παιδιά χρειάζονται επιβεβαίωση ότι της παρείχαν φροντίδα και ότι όλα είχαν αίσιο τέλος.

Οι κούκλες και οι ιστορίες τους μπορούν να συνεισφέρουν σημαντικά, όταν αποτελούν μέρος ενός αντιρατσιστικού αναλυτικού προγράμματος. Προσφέρουν στα παιδιά τη γνώση σε θέματα ισότητας και δικαιοσύνης, αλλά και τα ενθαρρύνουν να υποστηρίζουν εκείνους που έχουν υποστεί διακρίσεις. Η χρήση, λοιπόν, της persona doll αποτελεί ένα καινοτόμο, αποτελεσματικό, ευχάριστο και μη-απειλητικό τρόπο για να προωθείται η ποικιλομορφία, να παρέχεται ψυχοκοινωνική υποστήριξη και να προστατεύονται τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Μεθοδολογία

Περιγραφή πεδίου. Βρισκόμαστε στο χωριό Τημάρι, στο πιο ορεινό σημείο του νομού Ξάνθης. Είναι ένα αμιγώς μουσουλμανικό χωριό, ιδιαίτερα απομακρυσμένο, όπου εντοπίζονται αυστηρές δομές και στερεοτυπικές αντιλήψεις, σε σχέση ειδικά και με τα γειτονικά χωριά. Οι κάτοικοί του, πομακικής καταγωγής, εδώ και αρκετές γενιές μεγάλωναν και ζούσαν πίσω από 'μπάρες', τυπικές και ουσιαστικές. Για τα παιδιά της μειονότητας, τα ελληνικά ήταν πάντα γλώσσα δύσκολη, ξένη, εχθρική και πάντοτε εμφάνιζαν μαθησιακές δυσκολίες σε πολύ υψηλά ποσοστά. Συνεχίζουν, κατά την εκπαίδευσή τους, να διδάσκονται σε δύο ξένες για αυτά γλώσσες -ελληνικά και τουρκικά- χωρίς όμως να έχουν πρώτα κατακτήσει τη μητρική τους γλώσσα, που θα τους επέτρεπε να έχουν καλύτερη επίδοση στην εκμάθηση άλλων γλωσσών. Βάση της μειονοτικής εκπαίδευσης αποτέλεσε η συνθήκη της Λωζάνης και τα ελληνοτουρκικά Μορφωτικά Πρωτόκολλα του 1951 και του 1968. Πρέπει να αναφέρουμε σε αυτό το σημείο, την έλλειψη πρόνοιας για την προσχολική εκπαίδευση τα χρόνια που υπογράφονταν τα συγκεκριμένα νομικά κείμενα. Για αυτό το λόγο, η φοίτηση μουσουλμανοπαίδων στην προσχολική εκπαίδευση ήταν τα προηγούμενα χρόνια περιορισμένη. Στις μέρες μας πια, η προσχολική εκπαίδευση αποτελεί για την εκεί μειονότητα θέμα αιχμής, καθώς από τη μια διαπιστώνεται πόσο σημαντική είναι για την εξέλιξη ενός παιδιού, από την άλλη, όμως, το μονόγλωσσο πρόγραμμα (ελληνόφωνο)

που προσφέρεται, δημιουργεί αναστολές στους γονείς, ότι δηλαδή τα παιδιά τους θα χάσουν την ταυτότητά τους (Δήμου, 2001· Κόκκας & Μηλιαζήμ, υπό δημοσίευση).

Συμμετέχοντες. Στο Τημάρι λειτουργεί τα τελευταία τρία χρόνια μονοθέσιο νηπιαγωγείο, στο χώρο όπου προβλέπονταν να μένει ο χριστιανός δάσκαλος του μειονοτικού δημοτικού σχολείου. Το πρόγραμμα παρακολουθούν 9 νήπια, ενώ είναι εγγεγραμμένα 11. Ο αριθμός των παιδιών κρίνεται ικανοποιητικός, ειδικά αν αναλογιστούμε τις αρχικές αντιδράσεις των κατοίκων της περιοχής. Πλέον, το νηπιαγωγείο αποτελεί μια δομή εκπαίδευσης η οποία έχει νομιμοποιηθεί στη συνείδηση των κατοίκων. Το πρόγραμμα καλύπτεται στην ελληνική γλώσσα, από χριστιανή νηπιαγωγό και σύμφωνα με τις αρχές του Διαθεματικού Ενιαίου Πλαισίου Προγραμμάτων Σπουδών (ΔΕΠΠΣ· ΥΠΕΠΘ/ΠΙ, 2002), όπου αυτό είναι δυνατό.

Στόχος της έρευνας ήταν να διερευνηθεί η επίδραση της κούκλας persona doll στην καθημερινή εκπαιδευτική δραστηριότητα, καθώς και τα αποτελέσματα αυτής της εφαρμογής. Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, η εφαρμογή της persona doll συμβάλλει στην ενίσχυση της αυτοπεποίθησης και αυτοεικόνας των παιδιών και την απόκτηση ενσυναίσθησης, την αντίληψη, δηλαδή, της έννοιας της ποικιλομορφίας. Επιπλέον, τα βοηθά να καλλιεργήσουν τον προφορικό τους λόγο, να λειτουργήσουν ομαδικά, σύμφωνα με τις αρχές της κοινότητάς τους και να νιώσουν περήφανα για το πολιτισμικό τους υπόβαθρο. Συμβάλλει ακόμη στο να καλλιεργηθούν συναισθήματα, όπως σεβασμός και αλληλεγγύη, και να περιοριστούν οι έμφυλες διαφοροποιήσεις.

Διαδικασία. Έγινε κατασκευή της κούκλας, σύμφωνα με τις προδιαγραφές που αναφέρθηκαν, και δημιουργήθηκε με λεπτομέρεια η προσωπικότητά της. Συμπεριλάβαμε αρκετές πληροφορίες, όπως σχετικά υποδεικνύεται, που αφορούσαν: το όνομα και την ηλικία της, τη γλώσσα, το οικογενειακό και πολιτισμικό της υπόβαθρο, την κοινωνική τάξη που ανήκει και τη δομή της οικογένειάς της, τον τόπο διαμονής της, τις καθημερινές της προτιμήσεις και συνήθειες (π.χ. προτιμήσεις σε φαγητά, αλλά και τρόπος παρασκευής τους), τις σημαντικές για αυτή ημέρες και γιορτές, αλλά και τις αγαπημένες της δραστηριότητες, μουσική και τηλεοπτικά προγράμματα.

Έτσι προέκυψε η Αϊσέ. Η Αϊσέ ήταν ένα πεντάχρονο κορίτσι που ζούσε μόνιμα στην Αθήνα τα τελευταία τρία χρόνια, όπου εργαζόταν ο πατέρας της. Αρκετά συχνά όμως επισκεπτόταν το χωριό της και το σπίτι όπου γεννήθηκε και έμενε μαζί με τους παππούδες της. Έτσι, λοιπόν, με αφορμή το Μπαϊράμι (μεγάλη θρησκευτική γιορτή των μουσουλμάνων σχετική με τη θυσία του Αβραάμ) επέστρεψαν οικογενειακώς στο χωριό και η ίδια θέλησε να επισκεφτεί το νηπιαγωγείο. Δικαιολογήθηκε με τον τρόπο αυτό η σύντομη και όχι σταθερή παρουσία της κούκλας στην τάξη. Η εμφάνισή της ακολουθούσε τον ενδυματολογικό κώδικα της περιοχής, σύμφωνα με τον οποίο τα κορίτσια, από τη στιγμή που ξεκινά η εκπαίδευσή τους, πρέπει να φορούν μαντίλι στο κεφάλι. Έτσι, η Αϊσέ φορούσε μαντίλι και μακριά φούστα, στα χρώματα που συνηθίζονταν στην περιοχή.

Η εφαρμογή της persona doll έγινε για διάστημα τριών ημερών συνολικά. Την εισαγωγή της στην τάξη πραγματοποίησε η πρώτη ερευνήτρια, που συζήτησε με τα παιδιά. Είχε προηγηθεί -σε συνεργασία με τη νηπιαγωγό της τάξης- ενημέρωση των παιδιών ότι ένα νέο παιδί θα ήταν μαζί τους για λίγες ημέρες. Τις δύο πρώτες ημέρες της εφαρμογής (στα μέσα Δεκεμβρίου), η ιστορία της κούκλας περιστράφηκε γύρω από τη ζωή της, τις συνήθειές της, τα παιχνίδια που της άρεσαν κ.λπ. Τη δεύτερη μέρα, έγινε η εισαγωγή μιας προβληματικής κατάστασης, που αφορούσε την ελλιπή γνώση των ελληνικών από πλευράς της Αϊσέ και τον τρόπο αντιμετώπισής της από τα άλλα παιδιά στην Αθήνα, και ξεκίνησε η συζήτηση για τη διαχείρισή της. Την τρίτη ημέρα εφαρμογής (στα μέσα Ιανουαρίου), η συζήτηση αφορούσε το ίδιο ζήτημα. Η Αϊσέ περιέγραψε πώς είχε περάσει το διάστημα που είχε επιστρέψει στην Αθήνα, η

συζήτηση όμως επικεντρώθηκε σε ένα αρνητικό συμβάν: την είχαν περιγελάσει για την εμφάνισή της και αυτό της είχε δημιουργήσει μεγάλη αναστάτωση.

Αποτελέσματα

Θα πρέπει αρχικά να αναφερθεί ότι, για να προσεγγιστούν με αποτελεσματικό τρόπο περιοχές/τμήματα όπως αυτή του δείγματος, θα πρέπει να υπάρξει ταυτόχρονη εφαρμογή αρκετών επιστημονικών εργαλείων, τα οποία δε θα περιορίζονται μόνο στο χώρο εκπαίδευσης. Η κούκλα persona doll αποτελεί ένα από τα πολλά εργαλεία, που μπορούν να χρησιμοποιηθούν κατά των διακρίσεων.

Σε σχέση με το συγκεκριμένο πλαίσιο εφαρμογής, όλοι οι μαθητές έδειξαν μεγάλο ενθουσιασμό και ήθελαν να αγγίξουν την Αϊσέ, αφού δεν είχαν ξαναδεί κούκλα που να τους μοιάζει και αυτό τους έκανε ιδιαίτερη εντύπωση. Από την πρώτη στιγμή, η Αϊσέ αποτέλεσε αντικείμενο παρατήρησης και έδωσε στα νήπια το κίνητρο για ποικίλες συζητήσεις και δραστηριότητες. Τα παιδιά άκουσαν με προσοχή την ιστορία της και στη συνέχεια μίλησαν εκ περιτροπής, χωρίς να διακόπτονται, αν έκαναν χρήση λέξεων στη μητρική τους γλώσσα. Ήταν πρόθυμα να μιλήσουν για την οικογένειά τους, τους φίλους τους και το τι συνέβη στο σπίτι. Κατά την περιγραφή από την κούκλα του μέρους όπου ζούσε, της Αθήνας, ένα παιδί άρχισε αυθόρμητα να τραγουδά χριστουγεννιάτικα κάλαντα, τα οποία είχε ακούσει πριν δύο χρόνια στον παιδικό σταθμό της Αθήνας, όπου διέμενε τότε. Σε μια άλλη περίπτωση, όταν η Αϊσέ έκανε αναφορά στα αδέρφια της, σχεδόν όλα τα παιδιά είχαν κάτι να πουν για τις δικές τους σχέσεις με τα αδέρφια τους. Τη φιλούσαν, της χαμογελούσαν, την αγκάλιαζαν και της μιλούσαν. Υπήρχε χαρά και ενθουσιασμός και, όπως τόνισε η νηπιαγωγός, "πρώτη φορά τα βλέπω τόσο αυθόρμητα και ενθουσιασμένα με ένα παιχνίδι". Η ενσυναίσθηση και η αγάπη τους για το νέο φίλο τους ήταν εμφανείς. Ένωσαν την Αϊσέ ως μέλος της ομάδας τους και για αυτό το λόγο τα δύο κορίτσια της τάξης ανέλαβαν την επιμέλεια της εμφάνισής της, διορθώνοντας το δέσιμο του μαντιλιού σύμφωνα με τον τρόπο που γίνεται στο Τημάρι. Επιδίωκαν να είναι μαζί τους συνεχώς και ήθελαν να της δείξουν πώς πρέπει να εργάζεται στο χώρο του νηπιαγωγείου. Επίσης, επέμεναν να μάθουν περισσότερες λεπτομέρειες για τη ζωή της, και στις ερωτήσεις που έκανε η ερευνήτρια, εκ μέρους της κούκλας, απαντούσαν με μεγάλη προθυμία. Η γλώσσα που απαντούσαν ήταν τα ελληνικά, αλλά η κούκλα τα ενθάρρυνε να μιλήσουν, αλλά και να τραγουδήσουν, και στα πομάκικα. Πολύτιμη σε αυτό το σημείο ήταν η βοήθεια του διευθυντή του δημοτικού σχολείου, που λειτουργούσε ως μεταφραστής.

Τη δεύτερη ημέρα, τα παιδιά μεταξύ άλλων, με ενθουσιασμό, 'έσυραν' στην κυριολεξία τις μητέρες τους μέσα στο σχολείο (γεγονός σπάνιο) και τους παρουσίασαν την κούκλα. Την τρίτη μέρα, όταν έγινε η περιγραφή του συμβάντος κατά το οποίο η Αϊσέ είχε πέσει θύμα κοροϊδίας για την εμφάνισή της, δημιουργήθηκε μεγάλη αναστάτωση. Τα παιδιά, ιδιαίτερα τα δύο κορίτσια της τάξης, άκουγαν με ιδιαίτερη προσοχή και το πρόσωπο τους αντανάκλασε την αγωνία τους για την έκβαση της υπόθεσης. Σε ερωτήσεις όπως "Πώς νομίζετε ότι ένωσε η Αϊσέ;" και "Τι θα κάνατε αν ήσασταν στη θέση της;", απάντησαν αυθόρμητα στα πομάκικα. Η νηπιαγωγός τα προέτρεψε να απαντήσουν στα ελληνικά, τα παιδιά όμως δυσκολεύονταν να βρουν λέξεις που να ανταποκρίνονται σε αυτό που πραγματικά ήθελαν να πουν. Έδειξαν να συναισθάνονται την Αϊσέ και άρχισαν να αφηγούνται παρόμοια συμβάντα, αλλά και να δείχνουν θυμωμένα για την αδικία που είχε συμβεί. Σε αυτό το σημείο, η νηπιαγωγός επενέβη ξανά, άρχισε να τους μιλά για την ποικιλομορφία του ντυσίματος και να τους δείχνει εικόνες ανθρώπων από όλο τον κόσμο, με διαφορετικά στυλ ένδυσης, τονίζοντας πως όλοι είμαστε ίδιοι και πως πρέπει να σεβόμαστε τους άλλους. Η 'συνεδρία' έκλεισε με τα παιδιά να είναι ιδιαίτερα στοργικά απέναντι στην κούκλα. Ήθε-

λαν να μείνει κι άλλο μαζί τους και πρόθυμα έφτιαξαν ζωγραφιές για τους συμμαθητές της στην Αθήνα.

Συζήτηση

Θα θέλαμε να τονίσουμε πως η σωστή χρήση της persona doll προϋποθέτει την επιμόρφωση από ειδικούς, σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο. Επειδή, όμως, τέτοιου είδους εκπαίδευση παρέχεται, προς το παρόν, μόνο στο εξωτερικό, βασικές πηγές πληροφόρησης στην συγκεκριμένη περίπτωση ήταν η σχετική βιβλιογραφία και το Διαδίκτυο. Όπως προαναφέρθηκε, πρόκειται για μια καθαρά 'πειραματική' προσπάθεια εισαγωγής μιας κούκλας persona σε ένα διαφορετικό εκπαιδευτικό περιβάλλον, όπου το σύνολο των μαθητών ήταν σλαβόφωνοι μουσουλμάνοι, επηρεασμένοι έντονα από τα θρησκευτικά στοιχεία της ισλαμικής κουλτούρας.

Παρ' όλες τις αντιξοότητες, ήταν γενικότερα μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα και προκλητική εμπειρία. Θεωρούμε πως, μολονότι δεν υπήρχε από πλευράς μας το κατάλληλο επίπεδο εξειδίκευσης στη χρήση της persona, καταφέραμε σε κάποιο βαθμό να πλησιάσουμε αυτά τα παιδιά, με τις δικές τους ιδιαιτερότητες και πολιτισμικό υπόβαθρο. Η προσέγγιση βοήθησε στην ανάπτυξη συνειδητοποίησης της αδικίας και ως ένα βαθμό τα παιδιά ανέπτυξαν δεξιότητες επίλυσης συγκρούσεων -όπως στις περιπτώσεις ενόχλησης από τους άλλους- αλλά και συναισθηματικό λεξιλόγιο. Επιπλέον, όπως αναφέρεται και στη βιβλιογραφία, οι κούκλες χρησιμοποιούνται σε μερικές περιπτώσεις ως εργαλείο για την εκμάθηση γλωσσών. Υποθέτουμε ότι η συστηματική χρήση της κούκλας θα βελτιώνει το γλωσσικό τους επίπεδο στα ελληνικά. Το σημαντικότερο, όμως, είναι ο σεβασμός στη μητρική γλώσσα του παιδιού, γι' αυτό και δεν ήταν αυτοσκοπός η ενίσχυση της ελληνικής γλώσσας.

Ός ενήλικες, έχουμε την ευθύνη να βοηθήσουμε τα παιδιά να αντιμετωπίσουν την αδικία και την ανισότητα στη ζωή τους. Χρειάζεται να ενισχύσουμε το εγώ τους, για να καταλάβουν ότι οι πράξεις, τόσο οι δικές τους, όσο και των άλλων, έχουν μεγάλο αντίκτυπο στη ζωή τους. Πρέπει να κατανοήσουν τις έννοιες της δικαιοσύνης και της αδικίας, να κατακτήσουν δεξιότητες αντιμετώπισης συγκρούσεων και επίλυσης προβλημάτων και να ενθαρρύνονται να αισθάνονται υπερήφανα για τις οικογένειες και για τις συνήθειές τους, χωρίς να διακατέχονται από αισθήματα ανωτερότητας ή κατατερότητας. Τα παιδιά πρέπει να αισθάνονται ότι τα αγαπούν και, επιπλέον, να λαμβάνουν την απαραίτητη υποστήριξη για να αντιμετωπίζουν τις δύσκολες καταστάσεις της ζωής, τον κοινωνικό αποκλεισμό, την ένδεια, την κακοποίηση, τον εκφοβισμό, τις ανισότητες.

Η διαφορά πολιτισμών, γλωσσών και τρόπων ζωής δε θα πρέπει να εκλαμβάνεται ως απειλή για την πολιτισμική ταυτότητα του ατόμου. Συνεπώς, ούτε οι ρατσιστικές συμπεριφορές θα πρέπει να ενθαρρύνονται, μέσα από τη φανατισμένη και στείρα προπαγάνδα ακραίων πολιτικών τοποθετήσεων, ούτε να επιχειρείται η αλλαγή του 'διαφορετικού' συνανθρώπου. Αντίθετα, είναι απαραίτητη η κατανόηση των λόγων αυτής της 'διαφοράς' και ο πλήρης σεβασμός της. Είναι αναγκαία η αναθεώρηση της νοοτροπίας γύρω από τον τρόπο επικοινωνίας ανάμεσα στους ανθρώπους όλου του κόσμου. Η οικουμενικότητα των σχέσεων είναι μια πραγματικότητα αναμφισβήτητη και, απέναντι σε αυτή, η παρουσία του ατόμου, του πολίτη και της μεμονωμένης ομάδας είναι αναγκαία, προκειμένου όλοι να συμμετέχουν στις διαδικασίες διαμόρφωσης και ελέγχου αυτής της πραγματικότητας. Η σημασία της επιτυχίας του έργου της αντιρατσιστικής αγωγής είναι κεφαλαιώδης, αφού μόνο αυτή μπορεί να εμψυχήσει μια νέα νοοτροπία, που θα καταστήσει ως συνείδηση στα νεαρά άτομα την αποδοχή και το σεβασμό του 'διαφορετικού'. Με αυτόν τον τρόπο, θα αποφευχθεί ο κίνδυνος

να περιπέσει ο αυριανός πολίτης σε μια διαρκή σιωπή, σε μια ανεπίτρεπτη πολιτική απάθεια, εγκαταλείποντας την τύχη και το μέλλον του σε χέρια τρίτων.

Η προσέγγιση της persona doll καλείται να επιφέρει μια αναγκαία ζεύξη: του συμβιβασμού και της ανοχής που χαρακτηρίζουν τη σημερινή πραγματικότητα, της οικουμενικότητας, δηλαδή, των σχέσεων από τη μια και της αρνητικής στάσης σημαντικότερου ποσοστού ανθρώπων από την άλλη. Κλείνουμε την τοποθέτησή μας με μια φράση από το βιβλίο της Babette Brown (2001):

"Οι άνθρωποι θα ξεχάσουν αυτό που είπες ή έκανες, ποτέ όμως δε θα ξεχάσουν πώς τους έκανες να νιώσουν".

(Αγνώστου)

Βιβλιογραφία

- Brown, B. (2001). *Combating discrimination: Persona dolls in action*. London: Trentham Books.
- Bruner, J. (1983). *Child's talk: Learning to use language*. Oxford, England: Oxford University Press.
- Δήμιου, Π. (2001). *Δημάριο, το χωριό μας: Ηθη και έθιμα*. Ξάνθη: Σπανίδης.
- Γκότοβος, Α. (2002). *Εκπαίδευση και ετερότητα*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Jones, K., & Mules, R. (1997). *Persona dolls: Anti-bias in action*. Sydney, Australia: Lady Gowrie Child Centre.
- Κογκίδου, Δ., Μαρβάκης, Α., Τρέσσου, Ε., & Τσιάκαλος, Γ. (1997). *Φτώχεια-Κοινωνικός αποκλεισμός: Βιβλιογραφικός οδηγός 1970-1995*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Κόκκας, Ν., & Μηλιαζήμ Τ. (υπό δημοσίευση). *Η συνύπαρξη γλωσσικών ομάδων στη Δυτική Θράκη και ο ρόλος της εκπαίδευσης στη διαπολιτισμική επικοινωνία*. Εισήγηση στο Διεθνές Συνέδριο του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα, 9-11 Δεκεμβρίου, 2005.
- Lynch, E. W., & Hanson, M. J. (Eds.). (1998). *Developing cross cultural competence: A guide for working with young children and their families* (2nd ed.). Baltimore, MD: Paul Brooks.
- Smith, C. (2005). *Report on persona doll valley pilot training project*. Cape Town, South Africa: Persona Doll Training/Western Cape Education Department.
- Smith, C. (2006). *Persona dolls: Making a difference* [Manual and DVD]. Kalk Bay, South Africa: Persona Doll Training.
- Vygotsky, L. (1934/1978). *Mind and society: The development of higher psychological processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press. (Original work published 1934)
- Παπαδημητρίου, Ζ. Δ. (2000). *Ο ευρωπαϊκός ρατσισμός. Εισαγωγή στο φυλετικό μίσος: Ιστορική, κοινωνιολογική και πολιτική μελέτη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- ΥΠΕΠΘ/ΠΙ. (2002). *Διαθεματικό Εννιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών για το Νηπιαγωγείο και Προγράμματα Σχεδιασμού και Ανάπτυξης Δραστηριοτήτων*. Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων/Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.